

zmapováno, proč a kde především se ztratily? Jak ovlivňuje sociologie proces výchovy socialistického člověka? A měla by to být právě sociologie – protože se ukazuje, že pedagogika je úzce zaměřena na kvantitativní stránku přenosu vědomostí. Proč jsou „nastupující generace stále necitelnější a lhostejnější?“ (Švejcar, RP 18. 2. 1989). Jak to, že pragmatická orientace na vlastní materiální prospěch, bez ohledu na způsob jeho dosažení a bez ohledu na prospěch společnosti, je v populaci značně rozšířena? Jak je to možné, že máme podstatně nižší produktivitu práce než kapitalistický systém, když klasikové předpokládali pravý opak? Jak je možné, že bezohledně ničíme svoje životní prostředí, když cílem socialismu je všestranně rozvinutý život člověka?

Podobných základních a současně velmi složitých otázek je celá řada. Nemohou být ovšem položeny ani vyřešeny izolovaně, ale ve vzájemném propojení, v přístupu naprosto a důsledně komplexním. Takový přístup byl vždy proklamován jako nejsilnější zbraň sociologie. Má sociologie tuto zbraň? A má-li ji, je schopna ji použít? A je-li schopna, chce ji použít?

Stalo se již téměř tradicí, že naše sociologie (jako jedna z mála věd) stále „ztrácí svoji tvář“. Téměř periodicky, v každé výrazně kritické společenské situaci provede zpravidla akt své vlastní metafyzické negace, začne znova, téměř na zelené louce. Je to marnotratné. Má-li účinně vstoupit do procesu přestavby, nemůže zaměřit své síly především sama na sebe, na své neustálé přehodnocování, na boj o „držení praporu“ a jeho konsekvence, ale musí rozvinout racionální spolupráci, implikující ony všelidské hodnoty, rozvinout demokratické úsilí o skutečně kvalitní, smysluplné, pohotové a poctivé poznání, které naše společnost tak naléhavě potřebuje.

*Dr. Eva Bártová, CSc.,
Ústav pro filozofii a sociologii ČSAV,
Praha*

Sociologie pro stranickou práci v Severomoravském kraji

V podvědomí československé odborné veřejnosti je už dlouhá léta spojen Severomoravský kraj s tím, že zde sociologové velmi těsně spolupracují se stranickými orgány, či opačně, že stranické orgány zcela pravidelně – a dá se říci, že i systematicky – využívají ve své mnohostranné činnosti služeb sociologů. S vědomím toho, že se sice nejedná o jev v našich podmínkách ojedinělý, ale na druhé straně přece jen svou dlouhodobostí a trvale vysokou intenzitou spolupráce obou složek – politické a odborné – mimořádný, považujeme za oprávněné zevšeobecnit získané zkušenosti a nastínit žádoucí, ale i reálné tendence dalšího vývoje tohoto prospěšného kontaktu.

Stručný historický exkurs se odvíjí od počátku sedmdesátých let, kdy se krajský stranický orgán obrátil na sociology (konkrétně na ostravskou pobočku Sociologické společnosti při ČSAV) se žádostí o realizaci průzkumů zaměřených na problematiku komplexní socialistické racionalizace a posléze intenzifikace výroby. Cílem bylo rozšířit analýzy připravované pro jednání orgánů o názory pracujících. Do prvotní orientace na ekonomické otázky spadají ještě šetření zaměřená na zvýšení účinnosti brigád socialistické práce, po případě na odhalení rezerv v činnosti pracovních kolektivů ve stavebnictví.

S odstupem času se dá toto počáteční období charakterizovat jako období hledání a vzájemného ověřování. Ze strany stranických orgánů především v tom smyslu, jak a v čem

lze sociologických expertiz využívat, ze strany sociologů ověřování vlastních schopností pro činnost tohoto zatím netradičního typu, ale i ověřování ochoty realizovat se odborně, nad rámec běžných pracovních povinností ve sféře, která klade mimořádně vysoké nároky, ale je zároveň mimořádně otevřená vůči informacím poskytovaným sociologickým průzkumem.

Dokladem toho, že zmiňované „ověřovací“ období dopadlo příznivě pro obě zúčastněné strany, je fakt, že dnes, zhruba po patnácti letech, počítají stranické instituce se službou sociologů jako se samozřejmou věcí (postupně se zkonstituoval aktiv pro sociologické výzkumy při Severomoravském KV KSČ a produkuje průměrně 2 výzkumy ročně) a na druhé straně se zformovala relativně stabilní skupina odborníků, která tento druh činnosti již zcela zakalkulovala do svého odborného profesionálního profilu.

Postupně se přeneslo obsahové ježiště práce do oblasti ideologické. Prvořadým tématem, na něž se soustředila řada výzkumných prací, se stalo zkoumání stavu vědomí.

Není jednoduché spojit stručnou charakteristikou všechny výzkumy, které v tomto směru v kraji sociologové realizovali. Neaspirujeme ani na to, podat vyčerpávající přehled naší produkce (ten by se snad dal najít jen v soukromém pracovním deníku některého z členů aktivu), takže můžeme odhlédnout od řady účelově zaměřených průzkumů, jako byly například zjišťování účinnosti stranického vzdělávání nebo prozkoumání bariér stavících se do cesty vyššímu zájmu o studium na vojenských školách.

Dlouhodobou a stále oživanou pozornost poutá skupina mládeže v kraji. Za téměř desetileté období, kdy se realizovala řada výzkumných prací zaměřených na postižení různých aspektů stavu vědomí u profilových skupin mládeže v regionu, bylo nashromážděno značné množství informací, které byly podkladem pro jednání stranických orgánů a na jejichž bázi se formulovala opatření směřovaná k subjektům ovlivňujícím výchovu mladé generace.

Informovat odbornou veřejnost o výsledcích, o specifikách situace v průmyslové aglomeraci, popřípadě se podělit o metodologické zkušenosti, by překračovalo rámec a zaměření tohoto sdělení. Jeho cílem je spíše úvaha o dalším možném vývoji sociologických služeb pro stranickou práci v regionu. Úvodní řádky sloužily víceméně jako doklad o oprávněnosti takovou úvahu na základě minulých zkušeností vyslovit.

Stranické dokumenty především v posledním období hovoří zcela jasně o nutnosti většího zapojení společenských věd do procesů spojených s přestavbou naší společnosti. Je zdůrazňována nezbytnost hlubšího a adekvátnějšího vysvětlování a teoretického předjímání jevů souvisejících se stávající etapou vývoje socialismu, jsou formulovány požadavky na poznávání názorů a postojů lidí, velký důraz je kladen na systematické mapování veřejného mínění. Dá se tedy oprávněně očekávat širší využití sociologie přímo ve stranické práci. V této souvislosti jsou vyjadřována očekávání vůči teoretickým pracovištím ÚV KSČ, vůči Ústavu pro výzkum veřejného mínění v Praze i Bratislavě, vůči Vysoké škole politické při ÚV KSČ. Vysouvá se tedy otázka oprávněnosti či nezbytnosti naplňování výše uvedených funkcí na úrovni krajských (po případě nižších) orgánů.

Pokusíme se na otázku odpovědět s vědomím, že pouze velmi stručně naznačíme některé její aspekty. Východiska pro odpověď jsou následující:

- k naplňování základních funkcí strany, z nich především poznávací a kontrolní, přispívají především teoretická pracoviště ÚV KSČ; ta formulují závěry platné pro celou společnost obecně
- každý region (a samozřejmě i nižší územní, popřípadě výrobní jednotka) má svá specifika, která jsou sice rovněž všeobecně zaměřeným zkoumáním postihována, ale spíše jen ve svých nejmarkantnějších projevech
- úplná mozaika zvláštního (popřípadě jedinečného) může být postižena jen při úzeji

zaměřeném zkoumání, ale zároveň právě tento detailnější pohled vytváří šanci formulovat adresnější závěry a především z nich vyplývající adresnější opatření.

Pokud bychom se opřeli pouze o takto formulovaná východiska, vyplývala by odpověď na výše uvedenou otázku jednoduše a jednoznačně pozitivně. Respektování dialektiky a rozporů věcí i soudů nás však nutí hledat v jednoznačně formulované odpovědi přirozeně zakomponovaná „ale“. Ano, je oprávněné zřízení sociologického pracoviště pro potřeby stranické práce v kraji, ale zároveň je nutné se zamýšlet nad řešením řady návazných otázek.

Má takové regionální pracoviště pouze „kopírovat“ obsahové orientace pracovišť s celostátní působností a pouze je detailizovat na podmínky územní? Nebo naopak má sledovat vlastní koncepci adekvátní specifické situaci kraje?

Má pouze přebírat metodické přístupy k řešenímu problému a vytvořit tak předpoklady pro srovnatelnost s obecně platnými poznatky, či naopak volit přístupy, které budou v první řadě sledovat ostré nasvícení specifických problémů?

Je vůbec možné, aby tým sociologů, z nichž každý se v průběhu profesní kariéry „usadil“ jako odborník v některé aplikované oblasti (sociologie práce, personalistika, výchova a vzdělávání dospělých a mnohé jiné) mohl skutečně erudovaně působit vlastně ve své druhé profesi a poskytovat tak odpovídající úroveň výsledků své práce právě pro stranický orgán?

Jednotlivé otázky spolu sice velmi úzce souvisejí, ale přesto je tvrdým „oříškem k rozlousknutí“ každá jednotlivá z nich. Při hledání odpovědi na ně se nabízí možnost formulace modelu, jak by takové sociologické pracoviště pro potřebu krajského stranického orgánu mohlo či mělo pracovat. Stěží můžeme připustit, že se jedná o model normativní, ideální, který by respektoval celou složitost problematiky ve všech možných vazbách, spíše se jedná o představu opírající se o dosavadní pozitivní i negativní zkušenosti a předjímající budoucí vývoj potřeb sociologických expertiz na základě stávající situace.

Za první podmínku dalšího rozvoje reálné pomoci sociologie stranické činnosti považujeme alespoň částečnou profesionalizaci této služby i na úrovni kraje. (Znovu a tentokrát explicitně vyslovujeme, že dosud se jednalo o činnost nad rámec vlastního povolání, tedy do jisté míry o činnost dobrovolnou.) Dá se na tomto místě namítnout, že jde o druh politické aktivity jako při výkonu jiných funkcí a tak také byla činnost členů aktivu posuzována. Je ovšem nutné si uvědomit, že takový postup se jen stěží může slučovat s požadavky vysoké kvality, vysoké zainteresovanosti. Při realizaci prováděných sociologických průzkumů pro potřeby stranického orgánu nemůže jít jen o to, aby byl průzkum „nějak připraven, proveden a vyhodnocen“. Naopak musí jít o to, aby ve všech svých složkách (obsahové, metodické, interpretační a dalších) znamenal vysokou míru erudovanosti, sledující stávající kvalitativní vývoj v oblasti sociologické práce tohoto typu. A je samozřejmě zcela přirozené, že každý z členů aktivu se odborně rozvíjí především ve své základní profesi, z nichž některé příklady jsme uvedli výše.

Jestliže jsme formulovali požadavek alespoň částečné profesionalizace, máme tím na mysli formální konstituování méně početné skupiny sociologů, která by kolem sebe soustřeďovala širší tým aktivistů pro výkon specifických činností. Pouze pro takto vytvořené pracoviště je možné rozvíjet jeho vlastní koncepci, formulovat návaznosti na celostátně působící organizace, formovat jeho vlastní profil.

Ponecháváme zatím stranou reálnou organizační podobu. Dosavadní úvahy směřují k vytvoření takového pracoviště v rámci již fungujících institucí, jako například při vysoké škole, ústavu ČSAV, resortním či oborovém pracovišti zabývajícím se sociálním výzkumem, popřípadě přímo při krajském výboru strany. Každý z těchto námětů má samozřejmě svá „pro“ i „proti“ a vycházíme z toho, že konečné řešení bude záviset od momentálně nejvhodnější situace. Za podstatné ale považujeme to, aby sociologické pracoviště vytvořené

pro potřeby stranické a politické práce pracovalo výlučně pro tyto potřeby, bez ohledu na fakt reálného začlenění.

Stěžejním problémem je vlastní odborný profil instituce. Kontinuita dosavadního vývoje v Severomoravském kraji naznačuje těsnou návaznost na činnost realizovanou Ústavem pro výzkum veřejného mínění v Praze. Rovněž do budoucna se jeví potřebné alespoň v hlavních rysech tuto návaznost uchovat. Jako doklad opodstatněnosti uvádíme aktuální příklad. ÚVVM zpracoval pro jednání 10. pléna ÚV KSČ materiál o názorech občanů na některé politické a ekonomické otázky vývoje naší společnosti. Aktiv ostravských sociologů doplnil charakteristiku o údaje Severomoravského kraje a předkládá ji jednání pléna KV KSČ k ideologické práci.

Předpokládáme tedy, že základní osou činnosti by i nadále byla těsná spolupráce s Ústavem pro výzkum veřejného mínění v Praze, především po stránce obsahové a metodické. Vlastní profil zaměřený na postižení specifiky regionu by se zřejmě vytvářel postupně. Máme zde na mysli především to, že klasický výzkum veřejného mínění by bylo třeba doplňovat sociologickými výzkumy postihujícími příčinné souvislosti, zkoumajícími vybrané problémy hlouběji než jen v rovině názorů a postojů lidí.

Z dosavadních zkušeností (a také z předcházejícího textu) vyplývá, že výlučným zadavatelem a uživatelem produkce byl KV KSČ. Nově vytvořené pracoviště by ovšem mělo sloužit stranické a politické práci v širším měřítku průmyslového kraje, konkrétně v podnikových stranických strukturách, popřípadě v dalších institucích. Těmito úvahami ale zatím překračujeme dohlédnutelný horizont. Před jeho dosažením bude ještě třeba mnohé překonat.

Problémů, které před nás současná doba staví, je mnoho, sociologie může k jejich řešení přispět nesporně i v oblasti, které se dotkl tento text.

Za základní krédo naší činnosti považujeme především to, abychom vědecky podchytili a napomohli rozvoji nových sociálních procesů. Hledáme cesty, jak toto krédo naplnit.

PhDr. Ladislava Zapletalová
Výzkumný ústav hutnictví železa,
Ostrava